

Різьбити Бога, щоб розповісти про людину

ВОЙЧЕХ СУРУВКА

30 ЛИПНЯ 2025

Уперше я зустрівся з Антонієм Жонсою, коли мені було п'ять років. Це був день його похорону. Ми саме відпочивали з сім'єю в Закопаному. Тоді я ще нічого не знав про його творчість, тільки що він «робив святих», як мій тато.

Фото: Andrzej Ateborski / antonirzasa.pl

Я виріс серед липової деревини. Ми зі старшим братом із раннього дитинства допомагали в майстерні. Пам'ятаю, з яким болем давалося мені завершування зажурених Ісусів, яких «видовбував» тато. Руки завжди були покалічені наждачним папером і забруднені морилкою. Поступово, втім, мені стало зрозуміло, що краса вимагає жертв. Років у кільканадцять я часто повторював братові, що не знаю приємнішої речі, ніж брудні від праці руки. Майстерня також забирала у нас частину вільного часу, який можна було б використати на гуляння лісом, що багато років було нашою улюбленою справою. Біль, навіть такий маленький, як від скалічених рук чи відкладеної на потім прогулянки, становив важливу частину нашого дитинства. Твори мистецтва народжуються з болем.

Фото: Magda Ciszewska-Rzasa / antonirzasa.pl

Для різьблення найважливіше – дивитися. У спогадах Юзефа Чапського є розповідь про зустріч професора Краківської академії образотворчих мистецтв із молодим Зигмунтом Валішевським. Старий професор тоді сказав: «У вас очі художника». Усе розпочинається з уважного погляду на довколишній світ. У початковій школі ми думали, що на уроках малювання найважливіша вправність рук. А першим, хто вчив мене дивитися, а не малювати, був тато.

Вдивляння – це справа подвійна. По-перше, треба знайти в собі здатність в овальній колоді вловити постать. Іноді це Христос, іноді святий або янгол. До його форми нас підштовхує сучок, який стирчить убік, чи розгалуження, чи незвичний вигин. Син Антонія Жонси Мартин згадує, що в батька «ніколи не було готової моделі. Він починав роботу зі споглядання дерева. Сидів перед ним, палив одну за другою цигарку і щось собі малював. Власне, отакого його я пам'ятаю найбільше: не з долотом, а з закинутою на ногу ногою, з цигаркою, з поглядом, втупленим у колоду». Різьбяр, дивлячись на певний шматок деревини, знає, що з нього може народитися тільки та, а не інша фігура. Тому майстерня завжди була завалена нескінченними липовими колодами й дошками, які тільки чекали своєї візії, мов тіло, яке ще не набуло форми. Жонса писав: «Я беру шматок дерева й дивлюся. Доки не побачу. Різьблення дуже залежить від цього дерева. Іноді в тебе є задум, але він там не вміщається. А деколи дерево саме підказує задум».

Φoto: Magda Ciszewska-Rzasa / antonirzasa.pl

З іншого боку, вміння дивитися вкрай важливе для самого процесу різьблення. Тут нема можливості підправити, нема гумки, якою вдалось би стерти хибну лінію. Якщо раз піти задалеко, загине весь твір. Я пам'ятаю, як тато приходив додому з незавершеним святим, ставив його на грубці й дивився. Або сідав увечері перед ним, курил цигарку й дивився. Дивився і дивився. Скільки ще можна вибрати надмірного матеріалу, щоб постала найвідповідніша форма – не найдовершеніша, а найвідповідніша для висловлення того, що він хотів сказати. Перше вдивляння різьбяра пов'язане зі спонтанністю, з можливістю помітити у шматку деревини щось, чого там ще нема, чого ніхто інший не бачить. Друге ж – із відповідальністю, поміркованістю, терпливістю. Різьблення навчило мене дивитися водночас спонтанно й терпляче. Скидається на те, що один із найбільших гріхів художнього виховання в початкових школах – це романтичний міф спонтанності. Мені натомість близький ідеал «митця-ремісника». Як на мене, кожен народний майстер саме так відчитує сенс свого покликання і праці.

Фото: Magda Ciszewska-Rzasa

Перед самісіньким моїм вступом до ордену ми з татом поїхали на виставку праць Антонія Жонси в Закопаному. У виставковому альбомі знайшлася фотографія, на якій митець і його син сидять на луці, вдивляючись у щось, що залишилося поза кадром. Я майже певен, що там стояла одна з його фігур. Син наслідує погляд батька. Це одна з найпрекрасніших речей, які батько може дати синові. Це фото завжди викликає в мене враження, що так Бог Отець разом із Сином мусить дивитися на людину, яку сотворив. На людину – об'єкт Своєї любові, спонтанної, нічим не обмеженої, а водночас бездонно терпливої, здатної довго чекати, щоб невідповідним рухом долота не знищити всього. Різьблення Жонси було розповіддю про людину і її Бога.

Літо 1993 року я провів у Парижі. Минуло 13 років від моєї першої зустрічі з Жонсою. Ці канікули ми пробули разом із татом: йому у Франції зробили складну операцію, і я ним опікувався. Якогось вечора ми потрапили до «Центру діалогу» отців паллотинів. Зараз немає різниці, про що йшлося у доповіді чи хто її робив; мене зачарував тільки хрест, який висів над головою доповідача. Це була фігура, схожа на ті, які робив тато. Вилкуваті гілки липи утворювали тіло й піднесені на хресті руки Ісуса. Було в цьому щось суворе й водночас привабливе. Є форми, здатні передати драму людського буття. До них належав і цей хрест.

Фото: Magda Ciszewska-Rzasa

Жонса почав різьбити постать Христа, коли смертельна хвороба підкосила його вчителя Антонія Кенара. Як згадує син митця: «Йому тяжко було змиритися з усвідомленням, що Кенар муситиме відійти. Він почувався безсилим, дивлячись, як згасає професор. І саме тоді батько почав різьбити перші хрести. У цей час у його творчості з'явилися Христоси». Христос у фігурах Жонси – це символ людини, яка зазнала безміру страждання. Митець говорив: «Цей чоловік на хресті пізнав уже все, добро і зло, у його обличчі видно все здобуте про це знання...» Слуга Ягве, чоловік болів, що зазнав недуги. Через різьблення Жонса розповідав про людину. Він говорив не про Бога, а про людину, про її життя, а передовсім – про страждання. Основою завжди було звертання до конкретної людської історії. Подруга Жонси, також різьбярка, згадує, що за кожною його працею стояла історія певної особи. У цьому, ймовірно, й полягає найбільше новаторство його релігійної творчості: він різьбив не людину, щоб сказати щось про Бога, а Бога, щоб сказати щось про людину. У цьому сенсі його праці наскрізь сучасні. Людськість Христа – це для нього ключ до розуміння того, хто така людина. Мартин Жонса згадує: «Він носив у собі певність, можливо, навіть не усвідомлену, що люди, стаючи перед реальними проблемами, з якими не можуть упоратися, сприймають церковні фігури як тих, кому можна довірити турботи. Батько, здається, був глибоко переконаний, що якщо вже бере долото, то мусить говорити про найважливіші речі. І що мистецька практика пов'язана зі сферою сакрального. Різьблення мало бути не просто привабливе зовні, це не був спосіб заробити чи зробити кар'єру». Різьбленню можна довірити турботи. Форма хреста, Христос розіп'ятий – те, що відповідає на найважливіші людські запитання.

Коли я того літа повернувся з Парижа, то вирішив не вступати в Академію образотворчих мистецтв. А через рік розпочав навчання в медичному виші на факультеті реабілітації. Я став на дорогу, протилежну до тої, якою пройшов Жонса: звернувся до людини, щоби знайти в ній Бога.

Φoto: Magda Ciszewska-Rzasa / antonirzasa.pl

Готуючись до вступу в Академію, я навчався у краківської колористки, яка часто казала, що мені варто стати різьбярем або графіком. Різьблення для мене – це не просто улюблена мистецька форма, а й частина духовного спадку. Батько і його праці навчили мене кількох фундаментальних істин, які досі не втратили актуальності. Перша й основна – це те, що творчість потребує жертв. Жонса писав іще пряміше: «Різьблення прекрасне, але воно вимагає повної віддачі, зречення. Треба любити його більше, ніж себе». Друга істина: мистецтво починається з вдивляння, а вдивляння мусить бути гармонічною сумішшю спонтанності й поміркованості. І третя істина, яка каже, що мистецтво – це спроба відповісти на найглибші людські запитання. У ньому не може бути місця на пошуки легкого схвалення. Коли Жонса вирізьбив хрест на могилу свого вчителя, спротив вірних був такий великий, що вони навіть намагалися камінням збити фігуру з постаменту. Антоній Жонса і його творчість проникають у моє життя й переплітаються з тою школою жертвовності, вдивляння й відповідальності, якою стала татова майстерня. Різьблення – це не гра, це формація, це життя.

Уперше я зустрівся з Жонсою, коли його несли, замкненого в дерев'яній скрині, в останню дорогу. Тепер він чекає, коли ж із цієї простої форми в день воскресіння Бог видобуде справжнього Антонія. І в цій творчості вже не буде болю.

Фото: Magda Ciszewska-Rzasa / antonirzasa.pl